

توظيف أدوات العبادة في قصة (نساء مهجورات) للقااص ش . عكنون

م . محمود هاشم احمد

جامعة بغداد / كلية اللغات / قسم اللغة العبرية

mahmoud-hashim@colang.uobaghdad.edu.iq

07902128772

تاريخ الاستلام : 2022-02-16

تاريخ القبول : 2022-03-15

ملخص البحث:

ان أدوات العبادة التي يستخدمها اليهود في الطقوس الدينية أو ما تعرف عند اليهود بـ (تشميشي قدوشاه) وهي الأدوات التي يستخدمها اليهود عند أداء شعائر عبادتهم ، وهي جزء من طقوسهم الدينية حيث تعبر عن جوانب مختلفة من العادات والمعتقدات والتقاليد اليهودية . وتنقسم هذه الأدوات الى أدوات شخصية مثل الطليت ، المزوزا ، والتقلين والتي تعد واجبة الاستخدام ، وأدوات الجمهور وهي تلك الموجودة في المعابد الدينية اليهودية والتي تكون مكملة لأداء الطقوس الدينية مثل لفائف التوراة وتابوت العهد والتابوت المقدس وما الى ذلك. وتستخدم جميع تلك الأدوات لأداء الفرائض او الطقوس الدينية ، مثلما سيتم تفصيل كل أداة على حدة مثلما تنص عليه تعاليم العهد القديم - التناخ - وقد ظهر مصطلح أدوات الطقوس الدينية لأول مرة في التلمود البابلي .

وهكذا يتم تقسيم أدوات العبادة الى أربعة اقسام رئيسية وهي أدوات العبادة الشخصية التي يستخدمها الفرد اليهودي في الصلاة المنفردة او الجماعية او في تقاليدهم الخاصة ، وأدوات العبادة الخاصة بالجمهور والتي تتواجد في المعابد الدينية اليهودية وتكون جزءا لا يتجزأ من مراسيم العبادة ، والقسم الثالث من أدوات العبادة الخاصة بأيام السبت والعطل والاعياد اليهودية والقسم الاخير يخص النساء ومراسيم الزواج .

وفي قصته (نساء مهجورات) نجد انها تعبر عن قيم وتقاليد يهودية يحاول القاص ترسيخها لدى جمهور القراء من أبناء الطائفة اليهودية مثل التمسك بالعادات والطقوس الدينية وإبراز حب تلاوة الكتب اليهودية وأداء الفرائض الشرعية والنهي عن اغفالها واثبات مدى فائدتها لليهودي المتمسك بها ونكاد نجد ان هذه الافكار في معظم قصصه ولكنه يبرزها بقصة نساء مهجورات .

الكلمات المفتاحية : أدوات العبادة ، نساء مهجورات ، القداسة ، عكنون

Receipt date: 2022-02-16

Date of acceptance: 2022-03-15

Abstract

Judaism religious artifacts are objects of Jewish rituals known as the Jewish religious sacred object. They are deeply rooted in sacred practices and express various aspects of Jewish customs, beliefs and traditions. Such Artifacts are of two kinds: personal and non-personal objects. In personal objects, religious people adhere to religious rituals as part of daily life that requires personal ritual substances like Tefillin, which is an obligatory religious object, Tallit, and mezuzah, while the non-personal or communal objects are the main sacramental substances found in synagogue like the Torah scroll, and the Ark of the Covenant....etc. They all of different practices; nonetheless they are customarily used in religious traditions and rites in accordance with the teachings of The *Old Testament- Tanakh*. Judaism religious artifacts as a term was first laid down in the Babylonian Talmud.

Henceforth, Judaism religious artifacts could be divided into four divisions: The first part is the personal ritual items that represent substances used to perform individual as well as communal prayer or private sacred practices. The second part is the communal ritual substances found in synagogue. The third part is the private ritual objects used in Shabbat and in official holidays. The Forth objects are women ritual articles used in wedding ceremonies.

The Bridal Canopy (1908) is a story by Shmuel Yosef Agnon . The novel enhances the Jewish rituals and traditions practices, Jewish religious texts reading sentiments, and the importance of prayer performances for the devote Jewish, something the author describes in most of his literary text, yet is well crystalized in *The Bridal Canopy*.

Keywords: Religious Artifacts, The Bridal Canopy, sanctity, Agnon

תפקודם של תשמישי קדושה בסיפור (עגונות) של הסופר ש"י עגנון

שאלות המחקר:

1. מה היא מהותם של תשמישי קדושה ?

2. מה הוא המניע מאחורי כתיבת סיפור עגונות ?

3. איך הסופר העברי עגנון תפקד את תשמישי קדושה בסיפור עגונות?

מטרות המחקר :

להכרת את הקורא בתשמישי קדושה מתוך דוגמות נבחרות מן סיפור עגונות.

לשפוך את האור על שני המונים עגונה ותשמישי קדושה דרך עיון טוטלי , סקר את נסיבות צמיחתה והגורמים המשפיעים עליהם .

חשיבות המחקר:

הבליט הצדדים הכמעט-נסתרים התלויים במושג הדתי הזה מתוך הצגת הטקסט הספרותי המטפל במנהגים הרגילים בטקס תשמישי קדושה . פסקה זו עשויה להיחשב מטרה) /המומחה

חומר המחקר:

טקסטים נבחרים מסיפור (עגונות) של הסופר ש"י עגנון מדברים או תלויים בתשמישי קדושה .

הקדמה

במחקר זה נטפל בהגדרה של תשמישי קדושה שהיהודים משתמשים בהם היהודים בטקסיהם הדתיים ובביצוע טקסי הקדושה שלהם, וכיצד ומתי החלו להשתמש במונח זה וכיצד הם נחלקים לתשמישי קדושה אישיים אשר נשמרים בבתיים כמו טלית, מזוזה ותפלין, ולתשמישי קדושה כללים נשמרים בבית המקדש כמו ספרי תורה ואוצר הקודש.

כאן אנחנו לא במקום להפיץ ולהעריך את התשמישים הללו, אבל אנחנו מנסים לזהות ולהגדיר אותם, ולזהות חלק מהמנהגים היהודיים העתיקים ומטילים אורה על נשים עגונות שבעליהן יצאו למלחמה ולא חזרו, וגורלם לא ידוע, האם הם חיים או לא, או שנסעו ועזבו אותן, ואין הן יכולות להתחתן עם אחרים כי עניינן תלוי ועומד. ומקרה זה הוא כללי ונפוץ בחברה היהודית.

לאחר מכן נטפל במושג "קדושה" מהי קדושה? ואיך מושג זה הוא יחסי ולא מוחלט, כי מה שקדוש לך אינו קדוש לזולת, והיא שונה בזמן ובמקום.

קורות חייו של ש"י עגנון

נולד עגנון באוקראינה בגליציה המזרחית בתשעה באב שנת 1887 (בן אור, 2, 1965, עמ' 4). היה האב חכם גדול בתורה. למד השכלה מסורתית ב "חדר" ובהזדרכת אביו אף קרא בספרות ההשכלה. כאשר הוא נער התחיל לפרסם שירים (מנצור, 1971, עמ' 246). היה עגנון הבן הבכור של אמו אסתר לבית פארב ושלום מרדכי צ'צ'קס, שהיה בעל סמיכה לרבנות, אך עסק במסחר בפרוות. ארבעה ילדים אחריו נולדו נוספים להוריו: בן ושלוש בנות. בגיל 3 החל עגנון ללמוד בחדר, והמשיך בכך עד גיל 9, שבו החל ללמוד תלמוד בקבוצה. בעוד שנה וחצי הפסיק ללמוד בצורה זו, ואת המשך השכלתו הוא קיבל מאביו (עליו סיפר עגנון: "ממנו קבלתי את רוב

צורתי המועטת והוא השרה עלי גם רוח השירה . החל עגנון לכתוב בעברית וביידיש, ובנעוריו הרבה לקרוא את יצירות סופרי דור ההשכלה ויצירות קלאסיות, ובהן יצירותיהם של גתה, שילר ושייקספיר, וכן יצירות של סופרים סקנדינביים: קנוט המסון, בירנסטירנה בירנסון . בגיל 16, פרסם את שיר בשם "גיבור קטן" בשבועון ההקרקובי "המצפה" בעריכת שמעון מנחים לזר.. (שאנן .א. 1978,4, עמ' 571). בימים החם התקרב לאגודה הציונית שבעיירתו והיה פעיל בה , וכשבא לבוצאץ העסקן הציוני אלעזר רוקח יליד צפת ואיש יפו , לעשות נפשות לציונות , היה שמואל – יוסף מעוזריו הראשיים ועבד בעתון שיסד בשם " דער אידישער וועקער " (" המעורר היהודי ") (בן אור , 1965,2, עמ'5) .

כתב שירים וגם חיבר ספר על הרמב"ם ,עסק במסחר פרוות . אמו היתה אשה משכילה ועדינה , בקיאה בספרות הגרמנית הקלאסית . שמואל – יוסף למד בחדר וגם מפי אביו והדיין שבעיירה . אביו הדריכו בקריאת ספרי – מחקר , הדיין קבע לו עתים ללימוד הגמרה . ואחד המורים לימדהו גרמנית . אולם הנער נמשך אחרי הקריאה בספרי מדרש ואגדה ,ספרי יראים וקורות הדורות (בן אור , 1965,2, עמ'4)

בשנת 1908 עלה לארץ ישראל, כשהוא כבר סופר צעיר, והמשיך בכתיבה בארץ (אנציקלופדיה 26, 1974, עמ'728) . שם הציע לו קרוב משפחתו, הפרופסור דוד צבי מילר, להישאר בווינה וללמוד באוניברסיטה , וגם הבטיח לו לדאוג לפרנסתו ,אך עגנון סירב ועזב מיד את וינה , ובל"ג בעומר תרס"ט הגיע ליפו . כאן נתמנה מזכיר הועד של חובבי – ציון , מזכיר ראשון במשפט – השלום העברי ו מזכיר " המועצת הארצ – ישראלית " (בן אור , 1965,2, עמ'5)

בתקופה זו הושפע מאד מברנר . הסיפור הראשון שפרסם בארץ ישראל, באוקטוב 1908, ה "עגונות" , ובעקבותיו שינה את שמו לעגנון שפרסם ברבים את שמו של ש " י עגנון כך חתם על הסיפור – כשם ספרותי) , ואף שמו, עגנון (שמו הקודם: טשאטשקיס) – נגזר ממנה (שטרן, 2012, עמ'19) .

בשנת 1912 ישב בגרמניה למשך 12 שנים, כל שנות המלחמה ועד 1924. שם גמר את סיפורו " הנידח " וכן כתב , בין השאר , את הספורים : " מחמת המציק " , " הנסתר והנגלות " , " לסונקה " , "אגדת הסופר " ואגדות " פולין " . מסיפוריו 0נדפסו גם ב " התקופה " (בוורשה ובברלין) . אחרי המלחמה שקד , ביחד עם מ. בובר , (שאנן , 4–1978 , עמ' 572) . בהשפעתו ובהדרכתו , עסק בכינוס סיפורי חסידים ובעיבודם הספרותי . בינתיים פרצה מלחמת – העולם הראשונה , ועגנון נשתהה בגרמניה : רק בתרפ "ד חזר ארצה וקבע את מקום – מושבו בירושלים . מאז ועד היום הזה יצאו כתביו בעשרה כרכים וזכה בפרסים על שמותהם של ביאליק ואוסישקין . בתרצ"ו נתכבד בתואר דוקטור – כבוד לספרות עברית מאת בית – המדרש לרבנים מיסודו של שכטר בניו – יורק . בשנת תשי "א קיבל שוב פרס ביאליק מאת עיריית תל – אביב עם הופעת הכרך העשירי לכתביו בשם " סמוך ונראה " . בשנת תשי "ד קיבל פרס מדינת – ישראל (בן אור 2, 1965, עמ'5) . עלה שוב לארץ ישראל והשתקע בה עד סוף ימיו (אנציקלופדיה 26, 1974, עמ'728) . בשנת 1967 זכה בפרס נובל לספרות (מנצור, 1, 1971, עמ' 246) .

ב-7 ביולי 1969 לקה עגנון בשבץ מוחי שהותיר אותו משותק ופגע מאוד בכושר הדיבור שלו.. נפטר ש"י עגנון ב-17 בפברואר 1970. הוא הובא למנוחות בהלוויה ממלכתית ונטמן בבית

הקברות בהר הזיתים נחשב עגנון מומחה בחיים חסידיים בגליציה במשך חמישים שנים זהו אחד האמנים המוכשרים ביותר של הספרות העברית החשה (Klausner, 1972–p.191)

תקציר העלילה

לפני שמדברים על עלילת הסיפור, מעדיפים לדבר תחילה על זמן כתיבת הסיפור ונסיבותיו של הכותב במהלך הכתיבה, מה המניעים שאילצו אותו לבחור בכותר כזה?

המציגה את הסיפור כמשל על יחסי עם ישראל בגלות והקב"ה, מוצגות אישיות הראשיות. עובר עגנון לספר את הסיפור המרכזי וזו עלילתו: החליט הקצין ר' אחיעזר לעבור מהגולה להתגורר בירושלים במטרה לעזרת לקירוב הגאולה. בת יחידה הייתה לר' אחיעזר ושמה דינה צדיקה ויפה, אותה פינק ושמר מכל משמר. לאחר הגיעה דינה לפרקה, חיפש אביה חתן בכל רחבי ישראל. נמצא לאחר חודשים של חיפושים בגלות פולין חתן שמו יחזקאל מתאים יפה תואר ותלמיד חכם. החליט אחיעזר לבנות ישיבה יוקרת בירושלים לכבוד חתנו ולהכניס בה ארון קודש" מצוין ביופיו. את בניית הארון הטיל על בעל מקצוע פשוט ושמו בן אורי. (קאופמן, 2011, עמ'9).

בן אורי התרגל לשיר תוך כדי עבודתו, נכנסה דינה אהבה לחזרו לתקשיב לזמרתו. בן אורי הוא היה שקוע את כל כולו- בהשלמת הארון, וכשמסיים הוא היה עצוב וחש" ככלי שנתרוקן. "לאחר שסיים הלך לגן, נכנסה דינה והסתכלת את- הארון מרוצף ליד החלון. היא דחפה, את ארון הקודש והוא נפל אחרי החלון. בבוקר גילו את הארון שוכב ללא פגע בחצר. הרב דנו לגניזה, הזמין אחיעזר ארון קודש אחר במקומו. מאותו זמן, אחיעזר ודינה היו עצובים והשמחה נעלמה מביתם.

בהתקרב יום החתונה יחזקאל והחתן המיועד הגיעו מפולין לירושלים. דינה התוודתה ביום החופה בפני הרב שהיא זו שירדה את הארון, אך הרב סלח לה בגלל שהיה זה יום כלולותיה. הרב דרש מאביה שיכניס את ארונו של בן אורי לבית הכנסת של הישיבה, אך לא מצאווהו כשהלכו להביאו המוזמנים שרו בחתונה שהייתה באותו ערב, רקדו וניסו להתענג, אך החתן והכלה היו לא מאושרים אומללים ומרוחקים זה מזה. כל אחד מהם היה מוצף במחשבותיו; דינה חשבה בארון וביוצרו בן אורי שנעדר מירושלים, בפולין חלם יחזקאל על בחורה ושמה פרדלי אותה אהב בכל ליבו. יחזקאל ודינה התחתנו, אך "לבותיהם רחוקים זה מזה. ולעולם לא נתקרבו. יחזקאל לימד תורה בישיבה ובערבים נוסע בין הרי ירושלים. נהגה דינה לשבת בודדה בחדרה, חולמת על בן אורי ושרה משיריו. לכשנודע ליחזקאל שפרדלי התחתנה הוא פורץ בבכי. (קאופמן, 2011, עמ'9).

עגונה

היא אישה שבעלה ברח ונעלם בלא שנתן לה גירושים, והריהי קשורה אליו, לפי המשפט, ואינה רשאית להתנשא באחר, אלא אם כן יתן לה גירושים או יתברר כי הוא מת: "משום תקנת עגונות" " מפני תקון העולם ... שלא תהא יושבת עגונה" "אשתו של זה יושבת כעגונה שוממה" – { עגונות –

עגונות} (אבן שושן, 3, 1979, עמ'1000).

שורש המלה עגונה, עגן, נזכרת פעם אחת במקרא (רות א, יג): הלהן תעגנה, לבלתי היות לאיש (ראה בבא בתרא עג' א) ופירושה עצורה. בספרות התלמודית משתמשים במלה זו במובן של אשה עזוב אותה העל שלה, והיא עוד מחוברת אליו שהיא לא מותר להתנשא בבעל אחר (השווה ויקרא

רבה, פרשה כ; "הרבה נשים היו יושבות עגונות, ממתנות להם' לנדב ואביהוא. שם פירושה של המלה במובן אחר קצת). (כהנא, 1973, עמ' 9).

והיא אינה יכולה לקבל ממנו גט בשל העדר ידיעה על מקום הימצאו (במקרה של אסון) או אי כשירותו לתת לה גט (כגון: אי שפיות). במהלך ההיסטוריה היהודית, ובעיקר בתקופות של מלחמות, רדיפות ושבי, היו מקרים רבים של נשים עגונות. עד לעת החדשה היו ערוצי התקשורת מוגבלים ומועטים, ובעלים נעלמו לתקופות ארוכות במהלך שבי, מלחמה או מסע – בלי להשאיר עקבות, ולא היה אפשר לקבוע אם הם חיים או מתים. במצבים מסוג זה, ובהעדר אפשרות לקבל גט גירושין מן הבעל הנעדר, לא יכלה האישה להינשא מחדש ונותרה בעגינותה. כדי להתיר את האישה מעגינותה צריך היה להוכיח בסבירות גבוהה שהבעל הנעדר אכן מת. (עגנה), הישאירה את בעלה עגון: "שגנבה אשתו השניה מכל אשר לו וברחה ממנו ועגנה אותו" (עוגן), נשאר עגון, נשאר קשור לאשתו שנפרד ממנה: "כי היא בטוחה שלא ירצה להמתין ולהיות מעוגן עד כלות בכתובה". (עוגנה) נשארה עגונה, נעזבה על – ידי בעלה: "כולנו העלינו קרבן העגינות שעוגנה בה אמנו" (אבן שושן, 1979, עמ' 5).

נושא העגונות הטרידה את פוסקי ההלכה, והם חיפשו דרכים להתמודד עם הבעיה גם בדיעבד, לאחר שנוצרה, וגם קודם – בניסיון להימנע מצבים של עגינות. משום כך אף לקבוע בתקופת התלמוד "גט על תנאי": גט שהבעל כותב לפני צאתו לקרב ומפקיד בידי הגברת שלו למקרה שלא יחזור עד היסטורי מסוים, ואז הגט לתוקפו ייכנס. ובזמן מלחמה קבעו חז"ל, שכל מישהו נלחם "כותב גירושין פְּרִיתוֹת להגברת שלו". גם בהתחלת ימי המדינה, על רקע הקרבות התכופות הועלו

הצעות להנהיג גירושים על תנאי לנשות הלוחמים, אך נדחתה ההצעות מפחד לפגיעה במורל לוחמים (כהנא, 1954, עמ'19) .

בעיית העגונות גררה לא אחת טרגדיות אישיות סבוכות, שמצאו את ביטוין בספרות העברית החדשה, ביצירות של סופרים בארץ ובתפוצות. אחת היצירות הידועות היא הסיפור עגונות שכתב הסופר ש"י עגנון, ובעקבותיו אימץ את השם עגנון כשם משפחתו (שטרן, 2012, עמ'19) .

הבעיה : הקושי העיקרי בבעית העגונה מצד ההלכה היא, שמצד אחד מצווה המורה להקפיד על קיום המצוה , "לחזור על כל צדדין להתיר" האשה מכבלי העיגון (שו"ת הרא"ש כלל בא, סימן ב) , מאירך גיסא מצווה המורה הדין בשאלות עגונות, להיותתון וזהיר ביותר, שבל יתיר איסור אשת איש ולהביא בחשבון את החשש של התרבות , ממזרוז בישראל הכרוך בקיום מצור (כהנא, 1954, עמ'15) .

פעלו חכמי ישראל במשך כל הדורות להתרת עגונות מעגינותן בפעולות רבות, ובהן: הקלה בדיני ראיות ובהוכחות לגבי גורלו של הבעל הנעלם, לדוגמה: הסתפקו בהוכחותו של עד אחד (ולא בהוכחות של שניים או שלושה, כמקובל בדיני נפשות). כמו כן נהגו לשלוח נציגים במטרה להתחקות על עקבותיו של הבעל הנעדר ולהביא הוכחות על הגורל שלו. הסתמכו ההקלות גם על ההנחה שהאישה עצמה תנסה להבהיר מה עלה בגורל בעלה הנעלם לפני לקבוע להינשא שוב , שהאישה תינשא לאחר אם הבעל הנעלם יחזור לאחר – נישואיה השניים יהיו לא חוקי, בנוסף לבעלה הראשון לא תוכל לחזור לבעלה הראשון. אחד הפוסקים בני ימינו, שעסק רבות בנושא העגונות. (שטרן, 2012, עמ'19) .

" הלכות עגונה " (שכוללת סוגים שונים) : עיגון שנגרם על ידי גט, כגון שיש פקפוק בכשרות הגט ואי אפשר, בגלל תירוצים שונים לכתוב עוד פעם גט, מכיון שמקום הבעל אינו ידוע, או שהוא דוחה לגרש אותה בפעם שניה .

- אשה הזקוקה ליבום והיא מתענגת על ידי אחי הבעל זה שאינו ידוע המקום שלו, או שהוא דוחה לחלוץ לה, או שהוא מומר, כופר וכדומה ו דוחה לחלוץ לה.

- עיגונה של האשה . כבר שנעשה על ידי זה שעקבותיו של הבעל הנעדר ואין אנו יודעים אם הוא חי והיא עוד קשורה אליו, או שהוא כבר נעדר והיא אלמנה. סוג מעיגון הזה הוא היותר מצוי, ביחוד בשעת קונפליקט . ובכלליות כשמדובר סתם על מקדי עיגון הכוונה לעיגון מסוג זה.

- סוג עיגון שאין לו מקור בש"ס ופוסקים והוא לישא אשה גרושה או אלמנה. אמנם על פי הזוהר (שמות דף קב ואילך) יש איזה פקפוק וחשש סכנה לשאת אשה גרושה או אלמנה, בפוסקים ובספרות התלמודית אין איסור נמצא שום לשאת גרושה או אלמנה אם אינה "קטלנית", אדרבא, הפוסקים מיחים כנגר המצאת עיגון חדש . (כהנא, 1954, עמ' 16) .

גבר שעזבה אותו אשתו יכול היה לקבל אישור נישואים עם אשה אחרת - האישור היה צריך להיות חתום על ידי 100 רבנים משלוש ארצות שונות ונדוע בכינוי "האישור 100 רבנים" - אך האישור הנשים לא יכלו לקבל מעין זה. העגונה האפשרות היחידה שלה להשתחרר מעגינותה הייתה לפנות לקבל "האישור עגונה" או " האישור בית דין", שהצהיר על האשה , כרשאית להינשא לאדם אחר. הגורם העיקרי לעגינות היא הנטישה.

הרבה מנשים וגברים שסירבו לקבל גט או לתת גט. בעלים רבים נאסרו או גורשו מן הממלכה סירבו להעניק נשים רבות גט לנשותיהם , והן נשארו עגונות. יש הרבה נשים שנשלחו לכלא ודוחה לקבל גט. יש מקרים שאישה דוחה לקבל גט מטעמים שונים, בכלליות כלכליים.

מצבים של בעיות חליצה ויכום. אישה שבעלה נהרג והיה לו אח, נזקקה להינשא לאח (להתייבם) או לקבל ממנו אישור להינשא לאיש אחר, וזאת באמצעות החליצה. לעתים האח לא נמצא, ובמצבים אחרים הוא דוחה לחלוץ, או דרש לקבל מחירלמען החליצה. נשים שלא מקבלים לחליצה נשארו בגדר עגונות (Jackson,2011,p.33)

לעתים שאחד מבני הזוג ללקות בבריאותו הנפשית ולא יכול היה (במקרה של הגבר) לתת גירושים או (במקרה של האישה) לקבל גירושים , מכיוון שמעשה הגט הכרחי מבין של המחויבים בו. במקרה שהזכר לקה בנשמה יכלה הגבירה להגיע לבית הדין הרבני בבקשה לקבל "האישור בית דין", ששיחרר אותה מן הנישואים. במקרה הגבירה לקתה בנפשה יכול היה ההזכר להגיע ולדרוש "האישור מאה רבנים".

במקרה שהבעל (או במקרי חליצה אחי הבעל) החליף את דתו. במקרה של החלפת דת עדיין היה צורך בגירושים, ובמקרה זו שמהחליף הדת שלו סירב לתת גירושים, והאישה לא החלפה את דתה הייתה הגבירה לעגונה. השאילה הקשה ביותר מצד הלכתי הייתה אירוע שבו גבירה היא זקוקה לחליצה אבל אחי בעלה החליפו את דתם. המקרה הידוע באישור היה של שרה לאה, אלמנתו של מיכל אלטר גענער מאודסה. שניים לאחי הבעל החליפו את הדת שלהם והיא זקוקה שהיא תקבל

האישור לעגינותה מקרה זה גזר דין בהרבה ביותר בעיתונות, בספרות הרבנית ובבתי הדין בתושבי של אודסה .

אירועים לא מובנים. לעתים פורסמו, בעיקר מעל דפי העיתונות היהודית, אירועים שלא מובן אם הם היו מציאותיים לעיתונים "המליץ" ו"הצפירה" (Freeze,2005,p.153-188)

הוויכוח בנושא העגונות במאה ה-19 יש ייחוד היה שספרות השאלות והתשובות הייתה, יותר מדי, תגובה לוויכוח כללי הרחב בשאלה בעיתונות היהודית. כמו כן, שני שינויים חוללו בכל האמור בספרות השאלות והתשובות במזרח אירופה וקומבינציה של שניהם בתקופה הזו התבטא גם בשאלת ביטוייה של השאלת העגונות בספרות הרבנית. השינוי הראשון, כטענת פיטר האס, . (Haas, 96,p.218-220)

להתעסק עם המודרנה היה התהוותן של שתי אסטרטגיות בקרב רבני מזרח אירופה: הגישה החסידית והגישה האורתודוכסית. השינוי השני שהתחולל במאה ה-19 במזרח אירופה, היה בציבור היהודי שספרות השאלות והתשובות יועדה לו. עד המאה ה-19 קהל הקוראים של ספרות השאלות והתשובות בעיקר היה שילוב מרבנים ומתלמידי ישיבה, אך מן המאה ה-19 השתנה ציבור זה , (Rubenstine, 2004,p. 505-533) . : (Jay Robert Berkovitz)

תשמישי קדושה

תשמישי ז'ר-ר' נוספה למילה אחרת (קדושה), [מן הפועל שימש , השתמש :ארמית :תשמיאה] , דבר שמשמשים בו , מכשיר : " תשמישי קדושה " (מגילה כו :) . שמוש עשיה , הפקת תועלת : " אין מחיבין אותו למכר את ביתו ואת כלי תשמישו " (פאה חה) . " ואם התקינן (את

כסויי הכדים) לתשמיש" (כלים ב ה) . "תפליו החדשות ... מונחות בנרתיקן בלי תשמיש" . מושג תשמישי קדושה : אביזרים שונים שמשמשים בהם לצורך קיום מצווה מסוימת חפצים אלונקראים תשמישי קדושה . " כלים ישנים שיצאו מכלל תשמיש " (עגנו , סמוך 95) הזדוגות , יחסי – מין: " הרי שהיתה נשיאת וראתה דם בשעת תשמיש " (תוספתא נידה ח א) . " תבען לתשמיש " (בראשית רבה כ ג) . [תשמיש – , תשמישים , שי –] תשמיש – המטה (יומא ח א) , כנוי בלשון נקיה להזדוגות , בעילה .

תשמישי קדושה (מגילה כו) , חפצים המשמשים בפולחן הדתי , כגון : טלית ותפלין .
(אבן שושן, 1979, 7, עמ' 2918)

המושג "תשמיש קדושה" והמושג "תשמיש מצווה" יצאו לאור בתלמוד בבלי – אסתר 26: 2 , שם מצוטטת ברייתא העוסקת בהבחנה בין השניים: תשמישי מצווה – נזרקין, תשמישי קדושה – נגנזין.
(קימל, 2011, עמ' 101) .

העולם של החפצים היצירתיים ותשמישי קדושה של הכתות היהודית במזרח ובמערב במאות הקודמות , כמו גם של שכניהם של היהודים , המוסלמים בארצות האסלאם או הנוצרים באירופה . לבד מתכשיטים ומלבושים אשר נעשו בעיקרון לכהנות ולהזמין את נישואיה של ילדה – נערה , מרבית , או כמעט כל החפצים הויזואליים שזכו לעיטור אמנותי באופן קונבנציונלי בידי אומנים מומחים וששימשו בפולחנים ובטקסים במרחב האנדיבידואלי והכללי של הכתות היהודית בעבר נעשו עבור גברים . לכן היהדות אינה בלתי רגילה משתי אחיותיה דת האסלאם והדת הנוצרית , המונותאיסטיות . מאחר ומרכז הטקס הציבורי – בית הכנסת , המסגד או הכנסייה – נוהל בידי אנשי דת מסוג זכר , אין תמה בכך . ביהדות אף יותר משתי הדתות האחרות , עולם בית הכנסת

היווה המקור החשוב ביותר לחיזוק בעלי אומן שייצרו מחומרים בעלי ערך חפצי טקס המוגדרים בימינו " אמנות יהודית " (צבר, 2014, עמ' 575) .

לתשמישי הקדושה ישן מקום מיוחד , והפניה אליהם היא כאל חתיכות שיש להתנהג בהם בכבוד . במהלך ההיסטוריה היהודית , הבינו רבים את הצו " לא תעשה לך פסל וכל תמונה " (שמות , ' כ ' ג (כאיסור על אמנים לעסוק בדמות ובפסול ובפסל אמנות לשמה . היו התשמישי קדושה הזדמנויות יקרה לאמנים יהודים להביע יצירתיות וכישרון . אמנים יהודים במשך הדורות ייצרו תשמישי קדושה מדהימים ומגוונים – כוסות לקידוש ולהבדלה , " מעילים " לכיסוי ספרי תורה , ארונות קודש ופרוכות , חנוכיות , מושבים לברית מילה , טליתות ועוד . בישראל באופן פרטי בבתים רבים יש תשמישי קדושה , אנו גם לא תמיד קוראים להם בשם הזה (היעזרו ברשימה שבצד שמאל) . כתבו את שמותיהם של כל תשמישי הקדושה שבתוך ביתכם . כדי למצוא את כולם תוכלו להיעזר בהוריקם. האם משתמשים בתשמישי הקדושה בביתכם ? אולי רק בכמה מהם ? אולי רק באירועים מיוחדים ? בוודאי הם משמשים רק לקישוט ? בחרו את אחד משמצא חן בעיניכם במיוחד מתשמישי הקדושה במיוחד , או שיש לכם יחס מיוחד כלפיו . תשמישי קדושה נפוצים הם : ספר תורה, טלית , מזוזה, ספר תנ"ך, סידור תפילה , תפילין, נטלה (כלי לנטילת ידיים) , פמוטים , כוסית לקידוש . (קימל, 2011, עמ'101) .

עיצוב תשמישי קדושה יהודיים בהשראת מלאכות מקומית קיימת בכל כתות ישראל . לא היתה באירופה הנוצרית ה מלאכות מקצוע פופולרי בין היהודים , משעיצב את תשמישי – קדושה ליהודים הוא הצורך הנוצרי. תופעה זו קיימת גם בארצות האסלאם , אף שבהן רוכז מלאכת

הצורפות בידי היהודים והצורף היהודי שירץ גם את התושבי המוסלמי . ענף הצורפות בספרד היה מרוכז בידי היהודים בזמן ממשל המוסלמי והם המשיכו לעבוד בו גם לאחר חילופי הממשל , בספרד הנוצרית , שהיא המעסיקה אותנו בדיון זה . האיזכורים הרבים שך הצורפים יהודים בתעודות התקופה מעידים על תפוצתה הגדולה של הצורפות בקרב היהודים (יניב, 2015, עמ'69) .

ההלכה היהודית מבדילה בין שני מונחים קרובים: תשמישי קדושה 'תשמישי מצווה'. המקור להבדלה זו הוא בברייתא, הקובעת ש"תשמישי מצווה" שבלו [נזרקין], ואילו [תשמישי קדושה] [שבלו], נגנזין . "לשם הבהרת המונחים, הברייתא מדגימה מה הם 'תשמישי מצווה' ומה הם 'תשמישי קדושה': 'ואלו הן תשמישי מצווה: סוכה, לולב, שופר, ציצית. ואלו הן תשמישי קדושה: דלוסקמי ספרים, תפילין ומזוזות ותיק של ספר תורה ונרתיק של תפילין ורצועותיהן " .

מן הדוגמאות העילון, ש'תשמישי מצווה' הם האספנים שנועדו לאפשר את קיומן של המצוות, בעוד ש'תשמישי קדושה' הם האספנים המשמרים או מאפשרים שימוש בכלי קדושה כספר תורה, קלף התפילין והמזוזות, המכונים חכלי 'קדושה', בגלל שמתיו של ה'הרשומים עליהם.

בהתאם לכך, ארון הקודש, הבימה שעליה מונח תיק התפילין וספר התורה שהם 'תשמישי קדושה'. לעומת זאת, פמוטים, חנוכיות, כוסית קידוש ומושבי בית הכנסת, אינם 'תשמישי קדושה', אלא 'תשמישי מצווה' . (אונגר, 2015, עמ'4-3)

האביזרים השונים (תשמישי קדושה) שמשתמשים בסיפור עגונות :

" מובא בכתיבת חוט של חן נמשך והולך במעשיהם של ישראל והקדושה ברוך הוא בכבודו ובעצמו יושב וארוג הימנו יריעות יריעות טלית שכולה חן וחסד לכנסת ישראל שתתעטף בה " .

"אבל פעמים יש שמכשול רחמנא ליצלן מתרגש ובא ומפסיק חוט בתוך היריעה נפגמה הטלית ורוחות רעות מנשבות וחודרות לתוכה ועושות אותה קרעים קרעים , ומיד רגש של בושא תוקף את הכל וידעו כי עירומים הם " . (עגנון 1974, עמ' 404) .

וטלית הוא :

טלית, מעטה בעל ציציות בארבע כנפותיו שמתעטפים בו בשעת התפלה , וכן עוטפים בו את גופת הנפטר : כשליח צבור שמתעטף בטליתו ועובר לפני המבכה " (תנא דבי אליהו זוטא כג) . " ועטוף טלית בקלה צהבה " , בגד עליון רחב שהיו מתעטפים בו בימי המשנה והתלמוד , בדומה לטוגה של הרומאים על-פירב בן ארבע כנפות ומציץ שנים אוחזין בטלית " נפל לו עליה ופרס טליתו עליה " (טלית , טליתו , טליית גם טליתות ויש גם טליתיום) – טלית קטן ארבע כנפות " , בגד כעין קזיה בעלת ארבע ציציות , שהיהודי שומר מצוות לובש מתחת לבגד העליון לקים מצות ציצית : ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתת (במדבר טו לה) . " על לבו תציץ טלית קטנו ' המציצת , והא יורדת ונכנסת בגבול המכנסים " (מנדלי מ"כ , שצט (אבן שושן, 2, 1979, עמ' 891) .

בד מצויץ , שמתעטפים בו בשעת התפילה כדי לצאת ידי חובת ציצית , שנאמר : ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם " (במדבר טו) . ויש טלית גדול וטלית קטן . טלית קטן או ארבע כנפות " (ע"ע) לובשים הגב-רים תמיד מתחת הבגדים העליונים ובטלית גדול מתי (אריאל , 1997, עמ' 212) .

טלית קטן . בגד בן ארבע כנפות . לשון ימי הביניים : "ואדם שיש לו טלית קטן ובא לבית הכנסת ומתעטף בגדול ובירך ויצא מבית הכנסת וחזר לבית הכנסת בעוד טלית קטן עליו , אינו חייב לברך

על טלית גדול פעם שינית " (שו"ת מהר"ח אור זרוע כד) . בימי הביניים נהגו לתת תארים בזכר

לטלית כמו טלית פסול ' , ' טלית גדול ' ועוד . ' טלית קטן ' הפך צירוף כבול .

ראשי תיבות : ט"ק , טל"ק . | " אברכים בטלית-קטן עברו , נושאים קרשים וסכך " (שדה , 23)

. טלית שכולה תכלת . ראו לא טלית שכולה תכלת . (רוזנטל , 2009 , עמ' 382)

עטפים בשעת תפילת שחרית ומוסף , יש מקומות שנהגו שהש"ץ מתעטף בטלית גדול גם במנחה

בכל יום . לפנים היו עושים את הטלית מצמר או מפשתן , עתה עושים אותו גם ממשי . המהדרים

מתעטפים רק בטלית של צמר . נהוג לארוג לאורך הטלית קוים של צבע תכלת לזכר התכלת שהיו

נותנים בציצית . להידור מצוה יש שעושים , עטרה " רקומה מחוטי כסף לטלית . המנהג במקומות

רבים שרק הנשואים מתעטפים בטלית , ויש מקומות שגם הרווקים מגיל בר מצוה " מתעטפים בו .

מברכים על טלית גדול : ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו להתעטף

בציצית " ונוהגין בשעת לבישת הטלית גדול לעשות עטיפה " על הראש ולהפשיל הכנפים משני

הצדדים לאחוריו . זהו , עטיפת הישמעאלים " . לפנים היו נוהגים לברך תחילה על הנחת תפילין

ואחר כך על עטיפת הטלית . המנהג הפשוט בימינו הוא להתעטף בטלית תחילה ולברך ולהר ניה

תפילין אחר כך (אריאל , 1997 , עמ' 213) .

" בתפילה של שחרית עמד לו בעלה של דינה מעוטף בטלית ומעוטר בתפילין . חתן הוא תוך שבעת

ימי המשתה ואין מניחין אותו יחידי כדי לשמרו מן המזיקים . אבל המזיקים שמולטים בתוך לבו

ומצערים אותו הרבה . ודוקדא בשעת שהוא מכיין את לבו לקרוא את שמע ומסתיר עיניו בידו

להאריך באיד שלא יהא דבר פוגם את המחשבה מיד נדחקת פרדלי לתוך ידו ובאה ועומדת כלפי

עיניו . וכיון שצמצמה שכנייתה שם שוב אינה זזה משם , עד שהוא חולץ את תפיליו ומניחן בתיק שלהן " . (עגנון, 1974, 411) .

ותפילין הוא :

תפילין נ"ר (ריבוי מן תפלה שתי טוטפות (" בתים עם רצועות) שמיניחים בתפלת שחרית בימות החל אסת על הראש ואסת על זרוע שמאל (" תפילין של ראש " ו"תפילין של יד ") , בתוך " בתי התפילין כתובות על קלף ארבע פרשיות מן התורה : " קדש-לי " (שמות יג) . " והיה פי יביאך " (שם) " שמע " (דברים ו) . " והיה אם-שמע " תפילין של ראש דברים יא) , שפכלן נזכרה (בלשוני נסח) המצנה : " וקשרתם לאות על-ידיך והיו למטפת בין עיניך " : " רצועות תפילין " (ידים ג ג) ספרים תפילין ומזוזות " (מועד קטן ג ד) . - [היחיד : תפלה ; תפליי-] (שגיב 1990,2, עמ'1912)

תפילין של רבנו תם , פנוי לתפילין שהפרשיות שבהן קבועות בסדר שקבע רבנו תם (רבי יעקב , נכדו של רש"י) "פרשת והיה אם שמע לפני שמע" ; להבדיל מן התפילין הרגילות והמקבלות הנקראות " תפילין של רש"י " . שבהם הפרשיות ערוכות בסדר הרשום בתורה , הינו "שמע" לפני "והיה אם שמע" .

- הוא מגיש שני זוגות תפילין , מימרה עממית על מי שתופס בשתי שיטות כאסת פדי לצאת ידי חובת הפל (על יסוד מנהגם של יהודים חסידים המניחים גם תפילין של רש"י וגם של רבנו תם) (אבן שושן , 7 , 1979, עמ'2893) .

תפילין : בתים עשויים מעור ובתוכם ארבע פרשיות מן התורה . ואלו הן ארבע הפרשיות : קדש
לי כל בכור " (שמות יג , א - י) , והיה כי יבאך " (שם יא - טז) , , שמע " (דברים ו , ד -
ט) , והיה אם שמע " (שם , יא , יג - כא) . בפרשה הראשונה נאמר : והיה לך לאות על ירך
ולזכרון בין עיניך " ; בשניה נאמר : והיה לאות על ירך ולטוטפת בין עיניך " ; בשלישית נאמר :
וקשרתם לאות על - ירך והיו לטטפת בין עיניך " ; וברביעית נאמר : , וקשרתם אתם לאות על
ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם " . והענין בארבע פרשיות אלו יותר מבשאר הפרשיות של תורה ,
לפי שיש באילו קבלת מלכות שמים ואחדות השם , וענין יציאת מצרים , שהוא מוכיח אמונת
חידוש העולם והשגחת השם בתחתונים , ואלה הם יסודות דת היהודים , ולכן נצטוינו להניח
יסודות אלו כל היום בין עינינו ועל לוח לבנו , ובהניחנו עליהם דברים אלו לזכרון נתחזק בהם
ונוסיף זכר בדרכי השם ונזכה לחיי עד . כיצד כותבין את התפילין של ראש ? כותבין ארבע פרשיות
על ארבע קלפין וגוללין כל אחד ואחד לבדו ומניחין אותן בארבעה בתים , שהן מחוברין בעור אחד
 . ושל יד - כותבין אותן ארבע פרשיות בארבעה דפין על קלף אחד וגוללו כמין ספר תורה מסופו
לתחילתו ומניחו בבית אחד (רמב"ם הלכות תפילין) . תפילין בין של ראש בין של יד הלכה
למשה מסיני שיהיו מרובעות ברחבן ובאלכסונו , דהיינו שיהיה ריבוען (אריאל , 1997, עמ' 448
(

תפילין נ"ר שתי טוטפות (בתים " עם רצועות) שמגיהים בתפלת שחרית בימות החל אסת על
הראש ואסת על זרוע שמאל (" תפלין של ראשי ו תפלין של יד -) . בתוך בתי התפלין פתובות
על קלף ארבע תפילין - של - ראש פְּרָשִׁיּוֹת מִן הַתּוֹרָה . - [היחיד : תפלה ; תפלי - • תפלין שֶׁל

רבנו תם , כנוי לתפל שֶהפְרָשִׁיּוֹת שֶבָהֶן קבועות בַסֶּדֶר שֶקִבַע רַבְנֵנו רַם רַבִּי יַעֲקֹב , נכדו של רש"י (פְּרָשֶׁת וְדָהָה אִם שָׁמַע לִפְנֵי שְׁמַעִי ; לַהֲבַדִּיל מִן הַתְּפִלִּין הַרְגִּילוֹת וְהַמְקַבְלוֹת הַנִּקְרָאוֹת " ת , דִּין שֶׁל דָּם הַפְּרָשִׁיּוֹת עָרוּכוֹת בַּסֶּדֶר הַרְשׁוּם בַּתּוֹרָה , הִינּוּ שֶׁמַּע לִפְנֵי וְדָהָה אִם שֶׁמַּע- הוּא מְנִיחַ שְׁנֵי זִוגוֹת תְּפִלִּין , מִיָּמֶנָה

עֲמֻמִּית עַל מִי שֶׁתּוֹפֵס בְּשִׁפְטֵי שְׁיטוֹת פְּאֻזִּי יָדֵי לְצֵאת יָדֵי חוֹבַת הַכֹּל (אבן שושן, 1972, עמ'770) .

מכוון ארכו כרחבו כדי שיהיה להם אותו אלכסון . אבל גובה הבתים איך להקפיד אם הוא יותר מארכו ורחבו . עור הבתים צריך לעשותו שחור . חריץ שבין בית לבית (בתפילין של ראש) צריך שיגיע עד התפר כדי שיהיו ר ' ראשיה נראין לכול , אורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיערר . " ש " של תפילין . הלכה למשה מסיני שיעשה בעור הבתים של ראש כמין " ש " בולטת מקמטי העור אחד מימינוט ואחד משמאלו . של ימין של ג ' ראשין ושל שמאל המניח של ארבע ראשים . תיתורא דתפילין הלכה למשה מסיני , והיינו שישים עור למטה לכסות פי הבתים ונראה כעין דף של גשר הנקרא תיתורא . מעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני , והיינו שעור התיתורא יהיה ארוך מצד אחד ויעשה בו המעברתא . כיצד ? יחתכנו משני צדדים שלא תהא רחבה כמו רוחב התיתורא , כדי שיהא ניכר ריבוע התיתורא . ובאותה מעברתא עוברת הרצועה , ועל שם כך נקראת מעברתא . גם בתפילין של יד יעשה תיתורא ומעברתא (אריאל , 1997, עמ' 449)

" אמר לו בן אורי , מדוע גרשתני מהסתפח בנחלת ה' ? אמר הרב , הקולך זה בני בן אורי ? מיד נשא הרב קולו ובכה . נתעורר הרב מתוך בכי וידע שדברים בגו . נטל ידיו ולבש את בגדיו ולקח

מקל ותרמיל וקרא לרבנית ואמר , בתי אל תבקשיני , חובת גלות נתחייבתי לתקן עגונות . נשק את המזוזה ויצא . בקשוהו ולא מצאוהו " (עגנון, 1974, עמ' 414) .

והמזוזה היא :

מזוזה , מגילת קלף , עליה כתובות – בדיו ובשרטוט – פרשיות שמע " (דב' ו ד – ט) והיה אם שמוע " (שם יא , יג – כא) . שמה בא לה משום המצוה לקבעה על אחד מחלקי הפתח שבין הסף והמשקוף , הנקראים במקרא מזוזות (שמ' יב , ז ; מל"א ו , לא , ועוד) .

קדושתה של המ' , ביחס לקדושת ספר תורה (ע"ע) ותפיר לין (ע"ע) , נחשבת לקלה " (מנחות ל"ב , ע"א) , ומבחינת עדיפותה כמצווה – לאחרונה , משום שאינה חובת הגוף , ומי שאין לו בית פטור ממנה . כל בית שיש בו ד' על ד' אמות חייב במ' (סוכה ג' , ע"א) , בתנאי שהוא משמש לדירת מגורים קבועה , למעט בתי כנסיות , מחסנים . דירי חיות ומקומות פחותים כבתי מרחץ , בתי שימוש וכד' . כל פתחי היציאה והכניסה , בין לחדר אחר בין לחוץ חייבים במ' , וכן שערי החצרות , המבואות והערים (יומא , י' – י"א) . המי מונחת כשהיא מגולגלת לאורכה , משמאל לימין , בנרתיק מיוחד , ומניחים אותה באלכסון , בתחילת השליש העליון של גובה הפתח (מנחות ל"ג , ע"א) , כנגד ימין הנכנס . השוכר בית בחו"ל פטור ממ' 30 יום הראשונים , ובא"י חייב מיד משום מצות ישוב הארץ (מנחות מ"ד , ע"א) . מנהג הוא , שהיוצא מהבית מניח ידו על המ' ונושקה (פלאי , 1976, עמ' 896)

מזוזה : כל אחד משני העמודים שמשקוף הפתח נשען עליהם . בהשאלה , מגילת קלף קטנה , שעליה כתובות שתי הפרשיות שמע " והיה אם שמוע " ושקובעים אותה בתוך נרתיק במזוזת

הפתח הימנית (בכניסה) . כיצד כותבין את המזוזה ? כותבין שתי פרשיות , שמע " והיה עם שמוע " על דף אחד ביריעה אחת ועושה לה ריוח מלמטה וריוח מלמעלה כמו חצי ציפורן ואם כתבה בשנים או בשלושה דפין כשירה , ובלבד שלא יעשינה כזנב או כמו עגול או כקובה . ואם עשה כאחת מאלה — פסולה . ומצוה לעשות ריוח שבין פרשת שמע " לווהיה אם שמוע " פרשה סתומה , ואם עשה אותה פתוחה כשירה לפי שאינה סמוכה לה מן התורה . וצריך להזהר בתגין שבה , ואלו הן התגין שעושין במזוזה : פרשה ראשונה (אריאל , 1997, עמ' 268)

אצל השומרונים עשויה המ ' אבן גדולה (עד כדי 60 × 50 ס"מ) , הקבועה בעיקר על משקוף הפתח העיקרי של הבית ובה חרותות עשרת הדברות , או עשרת המאמרות שבהם נברא העולם , בקיצורי פסוקים ובראשי תיבות , או פסוקים בודדים המדברים בשבח האל . אבני מ ' מסוג זה נמצאו בארץ מן התקופה הערבית המוקדמת . הקראים אינם מחייבים קביעת מ ' . עם זאת קבועות מ " העשויות לוח פח חלק , בצורת שני לוחות הברית וללא כתב עליהן , ליד פתחי הבתים הציבוריים – ובמקצת מבתי המגורים .

: בספרים החיצונים מובעת ההשקפה שהמי באה להזכיר לאדם את מציאות האל ואת הטוב שעשה לעמו (אגרת אריסטיאס , ס ' קב"ח קס"א ; יוסף בן מתתיהו , קדמ ' , ד ' , ח ' , י"ג) . חז"ל מיחסיים חשיבות רבה למצוות מ ' ומדגישים את חומרת העונש לעובר עליה (שבת ל"ב , ע"ב ; פס ' קי"ג , ע"ב) , ורואים במי אמצעי זירוז לאדם כדי שיפגע במצווה מיד " (מג ' ל"ג , ע"ב) וערובה שלא יחטא , יש בה שבע אותיות על כל אות מהן שלושה זיינין , ואלו הן : ש"ין , ע"ין של שמע " ונ"ון דנפשך " ותרי ז"ינין של מזוזות " ותרי ט'תין של טטפת . ופרשה שניה יש בה שש אותיות ,

על כל אחת מהן שלשה זיינין , ואלו הן : ג'ימל של דגנך " ותרי ז'ינין של מזוזות ותרי טיתין של טטפת וצ'דיק של הארץ " . ואם לא עשה תגין או שהוסיף בהן או שגרע בהן לא פסל . (פלאי, 1976, עמ' 896) .

" אבל משנתעסק בן אורי במלאכתו יותר נתדבק במלאכתו , עד שהיו עיניו ולבו נתונים לארון הקודש , לית אתר פנוי מיניה . ולא זכר בן אורי את דינה וישכחה " . (עגנון, 1974, 406) .

"כפוף היה עומד כל היום והיה צר צורות נאות על הארון ומטיל בהן נשמת חיים . אריות עומדים ממעל לו , רעמת זהב לאריה ופיהם מלא שירה לתנות גדולתו יתברך . וממעל לכפורת נשרים פורשים כנפים למעלה כמו לעוף ביעף אל חיות הקודש , וכשהם שומעים את צליל פעמוני הזהב עם פתחית הארון מיד הם עומדים במקומם ומטפחים באגפיהם ונוחנים חבל בנעמיה . וכבר היו יקירי ירושלים מזמינים עצמם לחנוכת הארון , ליום שיעלוהו לבית ה' אשר כוננו ידי הקצין ויכניסו בר ספרי תורה מעוטרים עטרות כסף וזהב וכל תכשיטי קדושה " . (עגנון, 1974, 407) .

" נכנסו אצל בן אורי וראו שארון אלקים איננו . נתחלחלו וצעקו , הארון היכן הוא ? הארון היכן הוא ? עד שהם צועקים נראת להם הארון כשהוא מוטל בחצר אחורי החלון (עגנון, ש, 1974, 409) .

" שמא תאמרי העיונות מתפקקין ומה יעשו הבנות שלא זכו למצוות הרבה , אלא דבר גדול מסר להן שמו יתברך , ומהו ? זה גידול בנים כשרים למקום . אף הוא הזכיר לה שבחו של החתן בפניה כדי לחבבו עליה ולהמשיך לבה אחריו . ולענין הארון רמז לה שהשתיקה נאה ועתיד הוא להחזירו למקומו לבית הכנסת ו ה' הטוב יכפר בעדה (עגנון , 1974, 410) .

הארון הוא :

ארון הקודש הוא הארון שבו נמצאים ספרי התורה ומקומו בדרך כלל ליד אותו הקיר בבית הכנסת , שפונה לעבר הר הבית . בבבל שהיא מזרח לארץ ישראל , עמד הארון לצד מערב , שפונה לצד א"י , ואילו ברוב ישובי היהודים בימינו , שהם ממערב לא"י , מקומו בצד המזרחי של בית הכנסת . אמנם אם מסיבות שונות העבירו לפעמים את ארון הקודש מצד מזרח לצד אחר היו בוחרים אז בצד דרום . מקום הארון וכן כל הכותל המזרחי ששם הארון עומד מכובדים ביותר בבית הכנסת . לפני הארון ירד שליח צבור להתפלל , לפניו ידרוש רב העדה או הדרשן והקהל (אריאל , 1997 , עמ' 55) .

אַרְוֹן הַקֹּדֶשׁ , (במשנה : תיבה " ובפי הספרדים : " היכל ") , ארון בו שמורים ספרי התורה . לפנים היתה משמשת לשם זה תיבה מיטלטלת , שבמרוצת הזמן הפכה לארון קבוע בתוך הקיר המזרחי , האי נחשב לחלק המקודש ביותר של ביהכ"נ ומשום כך מקדישים תשומת לב רבה לשיפורו האמנותי , T הוא עומד על בימה ועולים אליו במדרגות . על הבימה עומדים הכוהנים כשהם מברכים את העם . הפרוכת תלויה על הדלת מבחוץ אצל האשכנזים ואילו אצל הספרדים – מבפנים . את אה"ק פותחים בעת אמירת תפילות ופיוטים מסוימים . ספרי התורה מוצאים לקריאה בהם וגם בשעה ששרים הושענות " וכל נדרי " . בזמן ההקפות " בשמח"ת מוציאים את כל ספרי התורה ומעמידים נר דולק כסמל לתורה אור " . בת"ב מורידים הפרוכת מעל אה"ק לאות אבל . אַרוּסִים , חוזה (הנקרא " תנאים ") הנעשה לפני הנשואים בין ארוס (חתן) וארוסה (כלה) . אשר לפיו נקבע יום הגשואים ותנאים אחרים עם קנס מצד העובר לצד המקיים . מכאן השם

באידיית קנס מאל " . בזמן התלמוד היו מקדשים את האשה בפגי עדים והיא נארסת לו ומאז נחשבת כאשתו . (פֶּבְּנֶר, 1970, עמ' 53)

בניית את ארון הקודש : כשבניין בית הכנסת ... בונין בו היכל , שמניחים בו ספר תורה , ובניין היכל זה ברוח שמתפללין כנגדו באותה העיר , כדי שיהיו פניהם אל מול ההיכל כשיעמדו לתפילה " (הלכות תפילה פי"א , ה"ב) . אולם מתוך הלכה ג ' בפרק הנ"ל ניכר שהיתה גם תיבה מיטלטלת שספרי התורה היו מונחים בה וזה לשון הרמב"ם : וכשמעמידין התיבה שיש בה ספר תורה , מעמידין אותה באמצע , ואחורי התיבה כלפי ההיכל ופניה כלפי העם . אמנם דעתו של ר ' יוסף קארו בכסף משנה היא שהתיבה " שנזכרה ביד החזקה היא מעין שולחן קטן עליו הניחו את התורה בשעת הקריאה בה בתקופת האמוראים היו נוהגים בעת צרה כשגזרו תענית על הצבור להוציא את התיבה לרחובה של עיר כאומר : כלי צנוע היה לנו , ונתבזה בעונינו" והיו שמים אפ על גבי התיבה לומר : עמו אנכי בצרה (ה' משתתף בצער ישראל) או : בכל צרתם לו צרה או : אבותינו חיפו את הארון בזהב , ואנו חפינו אותו אפר — וכל זה לעורר לב העם לתשובה (אריאל , 1997, עמ' 56)

ארון קודש . תיבה בבית הכנסת שבה שוכן ספר התורה . מקרא : " וַיֹּאמֶר לְלוֹיִם הַמְּבִינִים לְכֹל יִשְׂרָאֵל הַקְּדוֹשִׁים לֵה ' תָּנוּ אֶת אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ בְּבֵית אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד " (דברי הימים ב לה 3) . | " אך בתוכי , מסורבים , לא רצויים , / מקרקשים קרשי ארון הקודש " (רוזנטל, 2009, עמ' 75)

הרבה מנהגים בבית הכנסת קשורים בארון הקודש . על פתיחת הארון בשעת תפילות מסוימות וכדומה דובר כבר , אבל גם סגירת הארון " אחר התפילה נחשבת למצוה ונעשית על פי רוב על ידי האדם שנתכבד בפתחה " . הוצאת התורה " בימים שקוראים בה מלווה בקריאת ויהי בנסוע הארון " וכן בריך שמייה " בלשון הארמית , קטע מתוך ספר הזוהר המיוחס לרבי שמעון בר יוחאי . הכנסת התורה " מלווה קריאת לקט פסוקים מן התורה ומן הכתובים המתחיל ב - ובנחה יאמר " . הוי צאת ספרי התורה בהושענות " וכן בכל נדרי " אינה מלווה קריאת הקטעים , מכיוון שבמקרים אלו לא הוצאו ספרי התורה לקרות בהם (אריאל , 1997, עמ' 56)

" והנה על ההרים רגלי מבשר . מיוחד בא ואגרת בידו והיו נכונים ליום השלישי . והכל מזמינים את עצמם לשמות בשמחת חתן וכלה ואומרים מרגלית יקרה דלו השלוחים מים התלמוד שבפולין וחתונה עתידה להיות שלא ראתה ירושלים כמותה מיום שהלכו בניה בגולה . יצאו אנשי ירושלים להקביל פניו של החתן והביאוהו בכבוד גדול בתופים ובמחולות ובמצלחים לבית ר ' אחיעזר " . (עגנון , 1974, 409) .

התלמוד הוא :

תלמוד " , [מן למד , למד , ארמית : תלמודא ; סורית : תולמא] 1 , למוד , קנית ידיעות מתוך עיון בדבר : " והתורה נקנית ... בתלמוד " (אבות וה) . " כבוד אב ואם ... ותלמוד תורה כנגד כלם (פאה א א) . " יפה תלמוד תורה עם דרך-ארץ " (אבות ב ב) . הדבר צריך תלמוד " (ירושלמי גיטין מח ד) . תלמוד לישון עברי (י"ל בן - זאב) . 2. שם פולל לתורה שבעל-פה - משנה , תוספתא ומרא , מדרשי הלכה ואגדה : בן עשר למשנה ... בן חמש עשרה לתלמוד (אבות

ה כא) . שעורים בתלמוד . רב פלוני בקי בתלמוד . 3 [במובן מצומצם] ומרא , דברי פרושים
של האמוראים על המשנה : תלמוד בבלי , תלמוד ירושלמי . [וראה עוד להלן] – [תלמוד- ,
תלמודים , תלמודי- גם תלמודות] – תלמוד בבלי , אסף דברי הלכה והגדה שהוסיפו אמוראי בכל
ואמוראי ארץ-ישראל על המשנה ; נקרא גם גמרא שלנו " . תלמוד בבלי נערך על-ידי רב אשי
ונחתם בדור שאחריו על- ידי רב יוסי (בראשית המאה הששית לספירה הכללית) (אבן שושן, 7
1972, עמ'2863)

התלמוד הבבלי . על התלמוד הבבלי עבדו שבעה דורות של אמוראים , בשני דורות יותר מאשר
על הירושלמי . המצב הפוליטי הנוח יותר בבבל נתן לתלמידי החכמים את האפשרות לעבד את
החומר של ישיבות בבל במנוחת נפש יחסית . העריכה השניה והאחד- רונה של התלמוד נעשתה על
ידי רב אשי (חי במאה החמישית לספירה) . בנערותו עוד הספיק ללמוד תורה בישיבתו של רבא
במחוזא , ואחר כך שמע לקח כמעט בכל הישיבות שבבבל במשך זמן ידוע . בהיותו עשיר בידיעות
רבות , עשיר בנכסים , חשוב בחצר מלך פרס מכובד ונערץ בעיני כל העם , כאילו נועד מאת
הגורל לעבודה כבירה זו , לעריכת התלמוד . בני דורו אמרו עליו : מימות רבי עד רב אשי לא
מצינו תורה וגדולה במקום אחד " . להצלחת המפעל עזרו גם אריכות ימיו ועמידתו בראש הישיבה
במשך שישים שנה . במשך הזמן הארוך שעמד בראש הישיבה של מתא מחסיא פרורה של סורא ,
ריכוז מסביב לו את כל צעירי תלמידי החכמים , והם הפיצו את התלמוד שלו בכל קצוי ארץ בבל
ומסרוה בעל פה ובכתב לדורות הבאים . צעיר תלמידיו הוא רבינא האחרון . (אריאל , 1997, עמ'

התלמוד הבבלי הוא קבוצת מאמרים שתואמת את חכמת ההלכה היהודית , או ההלכה של הדת היהודי. תמליל זה של התלמוד שנכתב בין המאה ה-3 ועד סוף המאה ה-4 בבבל על ידי חכמי ישראל מגולי ארץ ישראל. בעיקר טקסט זה נכתב כהסביר לתורתם של דורות קודמים של מומחים בנוגע המשנה והגמרא (Rubenstine,2003, p.7)

תלמוד ירושלמי . אוסף דברי הלכה ואגדה שנאספו ונחתמו בארץ ישראל . לשון ימי הביניים ; " ופליגי כח תלמוד שלנו עם תלמוד ירושלמי " (תוספות רי"ד תענית יג א) . אנגלית Palestinian Talmud תלמוד לומר , יש לתלמוד את הרבר מן הכתוב . לשת כמיס : ומה תלמוד לומר מלמד שהיו ישראל עונים אחריו של משה על כל דבר ודבר כקוראין את ההלל (משי משתדרג ראשי תיכות : ת"ל (רוזנטל, 2009, עמ' 898)

תלמוד תורה . לימוד התורה שבכתב ושבעל פה , לשון חכמים : " יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עוון " (מש ' אבות ב ב) . גם , כשלב מאוחר , מוסד לימודי דתי לילדים צעירים , ראשי תיבות ת"ת . | " השירות הקצר אינו נובע מאידיאולוגיה של אי-שירות , אלא ממפגש בין ערכים של תלמוד תורה ושותפות בעול הצבאי " (יובל שרלו , פנים 4 , 98.2) (רוזנטל, 2009, עמ' 899) .

" ולעולם לא נתקרבו , חודש נכנס וחודש יוצאו . תלמידים הרבה נתקבצו לשמוע תורה מפי ר ' יחזקאל והישיבה נתמלאה למודי ה' . תורה חסד על לשונו וכל פשט וכל דרש וכל רמז שהוא מפיך מפין מאירים באורה של תורה . אבל תוך כדי תורתו מתכוין לבו ביגונו , כאילו כפוי טובה הוא חס ושלום שזכה לעלות לארץ הקדושה " . (עגנון,1974,411) .

תורה הוא :

תורה נביאים כתובים . המקרא , שלושת אלמנטים התנ"ך לשון חכמים : " ואם אמר שלוש מכולן – יצא , כנגד תורה נביאים וכתובים " (ת"ב ראש השנה לב א) . ראשי תיבות : תנ"ך הנהגות כמילה בנסיות, גם נוטריקונית: תנ"כי , תנ"כיות ועוד לשון חכמים : " אף אתה רבי היה לך בן קרא מקרא תנ"ך . ושנה ומדרש הלכות והגדות ונפטר מן העולם בלא חטא " (מסכתות קטנות אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסחא א פרק יד) (רונזטל, 2009, עמ' 891) . התורה שבכתב היא חמשת חומשי התורה. בהר סיני ניתנה התורה. חכמים הצהירו "גמידות" שלושה עשר כללים בהם חכמים השתמשו כדי לדרוש או לפרש בתורה הלכות שלא נכתבו במפורש. לדוגמה: קל וחומר וגזרה שווה.

הדברים שנאמרו בעל פה למשה רבינו בהר סיני היא הפרשנות הבלעדית של התורה שבכתב. המשכיות מסירת התורה במהלך מאות השנים, מימי משה רבנו ועד ימי התנאים המופיעים במשנה, מתואר בקצרה במשנה הראשונה של מסכת אבות: "משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה" (מסכת אבות פרק א משנה א).

המשנה סוקרת את מסורת העברת התורה והפרשנות שלה: משה קבל אותה בהר סיני, ומסר אותה ליהושע בן נון. מסורת זו המשיכה בימי השופטים שהם ה"זקנים" והם העבירו אותה הלאה לנביאים. תקופת הנביאים מתחילה בסוף תקופת השופטים בימי שמואל הנביא והיא המשיכה עד

חורבן בית המקדש הראשון וגלות בבל. בימי שיבת ציון בתחילת תקופת בית המקדש השני, נמסרה התורה לידי אנשי הכנסת הגדולה (גריןולד, 2012, עמ'9)

תורה שבכתב. המקרא, ספר התנ"ך. לשון חכמים: "אמר לו: כמה תורות יש לכם? אמר לו: שתיים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה" (ת"ב שבת לא א). ראשי תיבות: תושב"כ. | "אל לנו לחשוב שהתורה שבכתב היא מושלמת ואינה זקוקה למוסר של בני אדם" (רבקה לוביץ', פנים 22, 02, 11). תורה שבעל פה. המשנה, התלמוד, המדרשים ומכלול הספרות היהודית שנלמדה ונכתבה בתקופת החכמים, מראשית האלף הראשון ועד המאה החמישית לערך. לשון חכמים: "תורתנו – אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל פה" (ת"ב יומא כח ב). ראשי תיבות: תושב"ע, תושבע"פ, תשבע"פ. | "אבל התורה שבעל-פה / המציאה חוקים חדשים" (עמיחי, 88) (רוזנטל, 2009, עמ' 891).

הדמויות הראשיות הפועלות ב"עגונות":

אחיעזר הקצין העשיר המופלג, שעלה מן הגולה לירושלים עם בתו היחידה על מנת להתקין בה תקנות חשובות; האומן בן אורי, בעל הרוח היתרה, בונה ארון הקודש, דינה הבת היחידתו של אחיעזר, שכל המידות הטובות חוברו בה יחדיו, יחזקאל, שנבחר מבין אברכי הישיבות בגולה כחתן לדינה. מן ההמתאים להזכיר גם את פרידלי השכנה שלו יחזקאל בגולה ומושא אהבתו שם, וכן את הרב, רבה של העדה בירושלים, שעגנון העמידו בצומתי הארועים בסיפור. באמצע העלילה הנרקמת מכוח יוזמתו של אחיעזר הקצין, ולנוע בדינמיות לקראת הסוף הטרגי, נמצא ארון ה' מעשה ידיו של בן אורי האומן, וגם הוא בחזקת גיבור, המניע את העלילה. ירושלים הוא מקום

העלילה , אך את זמנה אי אפשר להגדיר בבהירות . דומה , נמנע שהסופר מלתת בו סימני התוודות מפורשים , ובכל אופן ברור , מעצם העובדה שהסיפור שפורסם כבר בשנת 1908 שזמן העלילה הוא לפני שתי מלחמות העולם , ולפי הערכתנו , עלילה זו קרה בשלהי המאה –19 הנושקת למאה ה-20 מכאן שעגנון ה תנהג בסיפור זה בעניינים הקרובים לזמנו בחביאה של סיפור יראים , ומרחיק בכך , במתכוון , את זמן העלילה. סימני תקופת ההשכלה וסימני התקופה הציונית משמשים זה בצד זה בסיפור " עגונות " . הימים הם ימי פעילותו של הרצל ותקופת צמיחתה של הציונות המדינית עלאופייה החילוני . עם זאת העלילה זו קרה כולה בירושלים , וקדושת המקום כמו מעצימה את סמליות הארועים (שטרן,2000,עמ'6) .

מסקנות

- 1- הקדושה קיימת כמעט בכל הדתות, וזו מסגרת סובייקטיבית הכוללת כללים וחוקים שונים המציינים קבוצה או עם כדי להיות בעלי הצטיינות רבה – מבחינת הקדושה – מהעמים האחרים . המושג של הקדושה הוא רעיון מופשט בעל משמעויות שונות ומגוונות כשהוא מסביר בפירוט מקומות , זמנים , אנשים וכמה צרכים.
- 2- התמקדותו של הכותב על תשמישי קדושה והעמידה על כמה מנהגים יהודיים עתיקים, שחלקם הם נשאבו ממיתוסים או אגדות, היא למען איחוד את הכתות היהודיות ולאסוף אותן לישות אחת.
- 3- בסיפור זו אנו מוצאים שהוא שילוב של סיפורי אהבה מסתוריים במסגרת של יראת שמים וחסידות, עם כמה סמלים דתיים וגם ציון לבתי ספר ומכונים דתיים .

4- עגנון עשה תפקוד טוב לתשמישי קדושה בסיפור זה וגם הכיר את הקורא היהודי בהם בהיותם המפתח לכניסה לפרקטיקה של קדושה באמצעות טקסים דתיים.

5- הטלת אורה על שכבה חשובה המייצגת את המחצית השנייה של החברה (נשים עגונות) ולהכיר את החברה בסבלן ובייסוריהן, שהן לא גרושים ולא נשואים .

6- אווירות האדיקות, הפולחן והקדושה בסיפור זה, רצה עגנון מתוכן לשמור על המורשת הדתית היהודית העתיקה ולחרות אותה במוחם של היהודים במודרניות מסוימת, או שהוא רצה לאחד את כל היהודים תחת הדגל של המורשת היהודית הזו.

ביבליוגרפיה

אבן שושן, אברהם , המלון החדש , שבעה כרכים , הוצאת " קרית - ספר " בעמ , ירושלים 1979.

אבן שושן, אברהם , המלון העברי המרכז , הוצאת " קרית - ספר " בעמ , ירושלים , 1972 .

אונגר, ירון, עיקול תשמישי קדושה של בתי תפילה: עמדת המשפט העברי 2015 .

אריאל, שלמה זלמן, אנציקלופדיה מאיר נתיב , להלעכות , מנהגים , דרכי מוסר ומעשים טובים , הוצאת מודן , ישראל , תל אביב 1997 .

בן אורי, אהרון, תולדות הספרות העברית בדורנו , כרך שני עם 4 , הוצאת ספרות ישראל בע"מ תל אביב 1965 .

גרינולד, זאב, במעגלי ההלכה עולים חדשים דינים ומבוא (1 יח"ל חובה) הוצאת מרכז הלכה והוראה, ירושלים, 2012.

וינטר, שי, קדושה אני מבקש, שיחה כללית בעבודת ה', כתב העת, קול ברמה כד – חנוכה – שמונה ימי בינה, בס"ד כז מרחשון – 2012.

יניב, ברכה, נסיון לשיחזור עיצובים של רימוני מגדל ממארוקן על – פי דגמים מספרד 2015.

כהנא, יצחק זאב, ספר העגונות, הוצאת מוסד הרב קוק שעל יז המזרחי העולמי, ירושלים 1954.

כהנא, יצחק זאב, מחקרים בספרות התשובות, מוסד הרב קוק, ירושלים, 1973.

מנצור, מנחם, מקראה של הספרות העברית החדשה למתקדמים – כרך ראשון – פרקי ספרות ומלון – הוצאת "כתב" ניו – יורק, 1971.

עגנון, כרך שני, אלו ואלו, הוצאת שוקן / ירושלים ותל – אביב / 1974.

פֶּבֶּזֶר, יַעֲקֹב, אנציקלופדיה יהודית מכלול ערכים ליריעת היהדות והיהודים לדורותם, הוצאת ראובן מס ירושלים 1970.

פלאי מאיר וברכה, אנציקלופדיה העברית כללית, יהודית וארץ ישראלית, כרך עשרים ותשעה, תחברה להוצאת אנציקלופדיית בע" מירושלים, 1976.

צבר, שלום, הכיסוי למזוזה – חפץ ריטואלי אמנותי ייחודי בחייה של האישה היהודייה בערי מרוקו, 2014.

- קאופמן , פרנסין בעיות ופתרונות בתרגום לאנגלית של הסיפור" עגונות "מאת ש"י עגנון , 2011 .
- קימל, דפנה ידידיה, אני בשרשרת הדורות – עיונים בפרשת השבוע– הוצאת קרן תל , 2011 .
- רוזנטל, רוביק, מילון הצירופים ניבים ומטבעות לשון בעברית החדשה גלגולים , מקורות , 2009 ,
ירושלים .
- שגיב, דוד, מילון עברי – ערבי לשפה העברית בת- זמננו, הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב,
1990 .
- שטרן, דינה, עגנון המכוסה מן העין הוצאת ראובן מס בע"מ , ירושלים 2000 .
- שטרן, חיים , איזון סגנוני" מבט חדש על לשונו של עגנון שינויים בנוסח פסקה אחת של "עגונות"
2012 , .
- Bernard S. Jackson, *Agunah and the Problem of Authority*, the Oxford Centre for
Hebrew and, Jewish Studies and the Jewish Law Publication Fund Trustees,
2011 .
- klausner, joseph, *History of modern Hebrew literature* , Green wood 1972 .
- CheaRun, Freeze, *When Chava left home: gender : conversion, and the Jewish
family in tsarist Russia*, Polin, 2005 .
- Haas, Peter J. *RESPONSA, Literary History of a Rabbinic Genre*, Atlanta, GA,
1996 .

Werheimer, Jack, *Rabbinic leadership in modern France: competing conceptions, paradigms and strategies in the Emancipatio , Jewish Religious Leadership: Image and Reality*, ed., New York 2004 .

Rubensine, Jeffrey, *The Culture of The Babylonian Talmud*, The John Hopkins University Press, London, 2000 .